

שמו

הלכות לולב תרמז-תרמה

ב ויש מין ערבה שקנה שלו הוא ארום ועלה שלו משוך כנחל¹ אלא שפי העלה אינו חלק וגם אינו דומה למסר (פירוש מגילה² שפנימותיה גדולות קצת³) אלא יש בו תלמים קמנים עד מאוד כמו פי מגל קמן וגם זה כשר⁴:

ג אבל יש מין אחד דומה לערבה אבל קנה שלו אינו ארום ועלה שלו עגול ופי העלה הוא דומה למסר והוא הנקרא צפצפה והיא פסולה⁵ אפילו בשעת הרחק כמו שיתבאר בס' תרמ"ט⁶ וכל דברים אלו הן הלכה למשה מסיני⁷:

ד ערבה שנקטם ראשה⁸ דהיינו שנקטם ראש הענף עצמו שהענף גדילין בו⁹ פסולה לפי שאין זה הדור¹⁰ ולכך צריך ליהרר מאוד כשהבדילין של ערבה ארוכין יותר מראי ורוצה לקצצן שלא יקצצן בראשם אלא למשה במקום שהן מתחברים להענף:

ה נשרו¹¹ רוב עליה פסולה וצריך ליהרר מאוד כדבר זה שלפעמים נשרים ע"י תחיבתן לתוך הלולב וגם ע"י נענוע¹² אבל אם לא נעקרה רק מקצת עליה כשרה¹³ ומכל מקום לבתחלה אין ליקח אותה אם אפשר לו בקל למצוא אחרת שלימה שלא נשרו מעליה כלום שהשלימה היא מצוה מן המובחר¹⁴:

ו יבשו¹⁵ רוב עליה¹⁶ פסולה שאין זה הדור¹⁷ וכמה שיעור היבשות משהלבינו פניהם¹⁸ אבל לא הניעו הענף לשיעור היבשות אע"פ שכבר כמשה הרי זו כשרה¹⁹.

אם נדרדלו רוב הענף²⁰ ונתקו ממקום חיבורם בקנה אע"פ שלא נשרו לפי שערדין הם מחובביים קצת²¹ וכן אם נסדקו רוב הענף ונחלקו לשנים ברוב אויך העלה²² הרי זה כאלו נשרו רוב עליה ופסולה²³:

תרמז דברים הפסולים באתרוג ובו ל"א סעיפים:

א אתרוג הכמוש כשר²⁴ אבל היבש פסול²⁵ שאין זה הדור²⁶.

ט מור, לבוש ס"א, ט"ז ס"ק ג.
י רש"י שם ד"ה והתניא.
יא נאורי שם ד"ה הצפצפה. רבנו מנחם על הרמב"ם פ"ז ה"ה ב"ה ל"ה וערבי.
יב ודביים שם, שו"ע שם.
יג נחמא שם, רמב"ם שם. מור ושול"ע שם.
יד סכ"ג (אפי' בלא ברכת), וש"פ.
טו ודביים שם.
טז חשנה לג, ב. מגיד משנה פ"ח ה"ו בדעת הר"ף שם. אר"ש פ"ג ס"ג. מור ודעה הא' בשול"ע ס"ב. מ"ח ד"ה ומ"ש או שנקטם (דביו נקטנין). וראה לעיל ס' תרמו ס"א (המקם לחלק בזה בין ערבה לדרם).
יז ראב"ד בתמים דענים ס' רלא. רא"ש שם ס' בשמו. מ"א ס"ק ב. וראה ער"ן לעיל ס' תרמו ס"א.
יח ראב"ד ורא"ש שם. לבוש ס"ב.
יט חשנה שם (נפצע), לפי' הרא"ש שם ס"ג. מור ושול"ע שם. וראה לקמן ס' תרמז סכ"ג (במוסגר), שמעם הפסול משום שאין שמו עילוי.
כ מ"א ס"ק א. אליה וימא ס' תרמז ס"ק ג.
כא משנה שם. מור ושול"ע שם.
כב ח"א ס"ק ג.
כג חשנה שם.
כד משמנות המור והשו"ע שם.

סימן תרמז
א ברייתא לא, סע"א. רמב"ם פ"ח ה"א. מ"א רש הסי', ממשמעות המוסקם. ובדלעיל ס' תרמו ס"ח (בדרם).
ב תרמו ס"ז (בערב).
ג משנה ל"ד, ב. מור ושול"ע ס"א.
ג גבורא לא, א. לבוש ס"א.

הלכות לולב תרמח

שמא

ושעור היבשות למשתכלה הליחה ואינו מוציא שום ליחה (כי הליחה לפרי כמו הדם לבשר החי ונאמרו לא המתים יללו בו) שכל זמן שהוא לח מוציא ליחה או מדוחק הסכין או מסחימת הפרי אבל לאחר שיכש לא יוציא שום ליחה.

אלא שהבדיקה שלו קשה לפי שאי אפשר לסוחטו או לחותכו שלא יפסלו אבל אם ניקב נקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג כשר אם אינו מפולש דהיינו שאין הנקב מגיע עד חדרי הורע שבתוך האתרוג¹ א"כ יכול לבדקו ע"י שיעביר בו מחט עם חוט ואם יש בו ליחה יתראה בחוט² רק שיהיה שלא יגיע המחט עד חדרי הורע וגם שלא יגיע לעבר שכנגדו³ אפילו הוא שלא כנגד חדרי הורע⁴ שלא יעשה נקב מפולש:

ב ומכל מקום אין חייב כלל לבדקו אלא אם כן רואין אותו שהוא כמושי⁵ ואתרוג שבידך עליו בשנה זו אין לבדקו כלל בשנה האחרת שבודאי ימצא יבש⁶:

ג אתרוג שניקב⁷ אפילו אם הנקב הוא רחב אלא שאין בו חסרון מגוף האתרוג⁸ כגון שתחת שם יתד עב וניקב בעיניו שלא חסר כלום⁹ אם אין באורך ורחב של שטח רוחב הנקב באורך ורוחב של שטח ממבע הנקרא איסר הרי זה כשר¹⁰.

וכיצד משעריין אם הנקב הוא עגול מניח האיסר על פי הנקב ואם הנקב הוא מרובע או שהוא ארוך וקצר רואין אותו כאלו היה עגול דהיינו שהיו עושיין עגולה מן אורך ורוחב של שטח רוחב הנקב ואם היה גודל שטח העגולה הזאת פחות מגודל שטח האיסר הרי זה כשר¹¹.

(ועיין ב"ד סי' ל"ד¹² היכן משעריין שיעור האיסר בזמן הזה שאין אנו יודעים אותו כלל ע"ש):

ד כמה דברים אמורים כשאין הנקב מפולש אבל אם הנקב הוא מפולש¹³ מעבר אל עבר שכנגדו אפילו לא הגיע הנקב לחדרי הורע שבתוך האתרוג כגון שניקב בעובי הקליפה העבה (המקפת את חדרי הורע) מצד זה לצד זה שכנגדו שלא כנגד חדרי הורע¹⁴ ואפילו אין ברוחב הנקב אלא משהו¹⁵ ולא חסר כלום מגוף האתרוג¹⁶ הרי זה פסול:

ה אבל אם אין הנקב מפולש מצד זה לצד שכנגדו אפילו ניקב כנגד חדרי הורע ופולש

יד חשונה לה, ב (ניקב וחסר פסול ניקב ולא חסר כשר). מור וש"ע סי' ט"ב ומנען הפסול – לקמן סי' ד.

טו רש"י ל, א ד"ה תני (שפסול כאיסר ומפולש) הוא בנקב רחב ולא חסר). רמב"ם פ"ה ה"ו. רא"ש פ"ג סי' ט"ה (מנעשנות הדושלני פ"ג ה"ו). דעה דאי' אמור וש"ע סי' ט"ב.

טז ד"ה ד"ה ניקב (דרב"י נקטין). דעה הב' – לקמן סי' ט"ז. רש"י שם. מור ולבוש סי' ב, מ"א ס"ק ג.

יז ברייתא שם. מור וש"ע שם.

יח מ"א שם, ע"פ המבואר ב"ד סי' לד ס"ב (לענין גריחה). אליה רבה ס"ק ד.

יט סעיף ב.

כ אונ"ל: האך.

כא ברייתא לו, רע"א. מור וש"ע שם.

כב תוס' שם ד"ה אי (שלא כנגד אותם חדרים. ובדלקמן סי' לדעתי, שבניקב לחדרים פסול בכל אופן). רא"ש פ"ג סי' יח. מ"א ס"ב (שכ"ה לבבלי ע"מא). אליה רבה ס"ק ו. עשרת זקנים.

כג ברייתא שם. מור וש"ע שם.

כד כדלעיל סי' ע"ט.

ד ראב"ד בתנאים דעיס סי' רלב, ע"פ הגמרא הולין נו, ב (לענין ביש). הובא ברא"ש פ"ג סי' ט"ב. טור וש"ע שם.

ה ראב"ד שם. רא"ש וטור שם. לבוש סי' א.

ו תתלים קמ"ז, ז. ויודשחו פ"ג ה"א (לענין לולב). ראב"ד שם (לענין לולב דרס ועריכה). הובא ברא"ש פ"ג סי' א.

ז ראב"ד שם. רא"ש פ"ג סי' ט"ב. טור. לבוש שם. כדלקמן סי' ג.

ח ראב"ד שם (לגריסת הב"י ד"ה ונ"ש יבול). רא"ש שם (לגריסת הגהות הב"ה שם). מור (לגריסת הב"י שם).

ש"ע שם.

י רבנו יודנא תניב ח ח"ג (נ"ג, ב). בי"ח ד"ה ואם הוא חור"ט כמשנה ת"ל. פרישה אות א. מ"א ס"ק א.

יא ראה לקמן סי' ד.

יב מ"א ריש הסי' ב (במפוח).

יג ברייתא לא, ב (אתרוג הישן פסול) כת"ק. תשובות מהר"ל סי' ה. ה"מ"א ס"א (פסול). בי"ח שם (דלא מהני בריקה). אליה רבה ס"ק ג.

אורך הנקב עובר כל חררי הורע עד סמוך לקצה האתרוג שבצד שכנגדו¹⁰ וכן אם נקב האתרוג משני צדדיו עד תק חררי הורע וחררי הורע עצמן נשאר מהן קצת שלם והשלם הוא מפסיק בין הנקבים שמשני צדדיו כל זה אינו נקרא נקב מפולש¹¹:

ך ויש חולקין¹² על זה ואומרים דכל שהגיע הנקב עד חררי הורע אע"פ שחררי הורע וצד השני של האתרוג נשאר שלימים הרי זה נקרא נקב מפולש לפי שהקליפה העבה המקפת את חררי הורע אינה נחשבת עם חררי הורע לדבר אחד אלא היא נחשבת לדבר בפני עצמו לענין זה וכיון שניקבה כולה מצד אחד הרי זה נקב מפולש¹³.

ולענין הלכה יש להחמיר כסברא האחרונה¹⁴ אבל בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר יש לסמוך על סברא הראשונה ומותר לברך על אתרוג זה?¹⁵

ז וכל זה בנקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג אבל אם חסר מגוף האתרוג אפילו משהו¹⁶ הרי זה פסול אף על פי שאין הנקב מפולש ואין בו כאיסור:

ח ויש חולקין¹⁷ על כל זה ואומרים דנקב שאין בו חסרון מגוף האתרוג אינו פוסל כלל ואפילו הוא רחב הרבה יותר מכאיסר ואפילו הוא מפולש ולא חלקו חכמים בין מפולש לשאינו מפולש ובין כאיסר לפחות מכאיסר אלא בנקב שיש בו חסרון מגוף האתרוג שאם יש ברהבו כאיסר פוסל אע"פ שאינו מפולש ואם אין ברהבו כאיסר אינו פוסל אלא אם כן הוא מפולש ויש לסמוך על סברא זו בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר ואז מותר לברך על אתרוג זה¹⁸:

ט וכל זה בנקב שנעשה בו לאחר שנתלש אבל נקבים הנעשים בו כשהוא מחובר כמו שרגילות הוא להעשות בו נקבים ע"י קוצים שנופלים עליו כשהוא מחובר נהגין להכשירו אע"פ שהן נקבים שיש בהן חסרון לפי שכל נקב שבא לו בעודו גדל באילן הוזר לבריאותו ע"י שנקרם עליו עור מלמעלה כיון שהוא עדיין הולך וגדל באילנו ואע"פ שעל גבי עור זה יש גומא וחסרון בגוף האתרוג אין בכך כלום¹⁹ אבל אם אנו רואים שלא נקרם עליו ויש בנקב חסרון מגוף האתרוג הרי זה פסול²⁰ אף על פי שהנקב נעשה בו בעודו באילן ע"י קוץ²¹:

י כמה דברים אמורים²² כשינכר ונראה שיש בו בגומא זו חסרון כשר האתרוג²³

ל כדלקמן סי"ח (במחלוקת הב' בדין נקב). וראה ע"ז לעיל סי' תריט סי"ז וש"ג.

לא משנה לה, ב לפירוש הפוסקים דלעיל סי"ג.

לב דאבי"ט בתמים דעים סי' רל, ובתשנות פ"ח הל"ג רואים השלם סי' תכב, מור בשם הר"ן דה"ר ישעיה שם, רישב"א בגמרא שם ד"ה תני ר"ן (י"ג א) ד"ה תני עילתה. דעת הב' בש"ע סי"ב.

לג רמ"א סי"ב, סי"ז סי"ג ג, ועד"ז לעיל סי"ז, וראה שער הציון אות יא.

לד תומות הדשן סי' צג, רמ"א סי"ב, סי"ז סי"ד ה.

לה ב"י ד"ה כתוב בתרומת, ממשמעות התרומת הדשן שם (דוקא בשעורו ובשורו קיים), דרכי משנת סי"ק ב (שאין הוששן אלא אם כן רואים שאינו קיים), רמ"א ופי"ז שם.

לו סי"ז שם, א"ת רב"ט סי"ק ה.

לז זה שנתבאר לעיל סי"ז ופי"ח שנתחלה יש להחמיר כדעת הפוסקים.

לח שלדעה הא' דלעיל סי"ז הוא ודאי פסול.

נה הלכות גדולות הל' לולב (לה, א), לפירוש הראב"ד בתמים דעים סי' רל, ר"ף (הלקטן סי"ב), לפירוש הרא"ש פ"ג סי' ה' ממשמעות הרמב"ם פ"ח הל' (שפסול רק במפולש), לפירוש הב"י ד"ה ונ"ש ואם נקב, דעת הא' בש"ע סי"ג.

כו דאבי"ט שם, בפירוש הירושלמי פ"ג הל' תובא בראשון שם.

כז תוס' לו, א ד"ה א' רמ"ש שם רס"ו ה, ממשמעות הירושלמי הג"ל (נקב"ט לדעת הגהמירין שבס"ב), רישב"א שם ד"ה תני, ר"ף שם (י, ב) ד"ה הא, בשם יש מנמרות, לפירוש הב"י ד"ה ונ"ש ואם נקב, ופי"ז סי"ג ג, מור דעת הב' בש"ע שם.

כח רישב"א ר"ף שם, לפירוש הב"י ופי"ז שם, וראה לקמן סי"ב.

כט רישב"א שם (וראוי לתהמר), וראה לקמן סי"א (דהיינו דוקא בראי תניע לחרדי היר"ט). הדיני צמח צדק סוכת פ"ג (ע"ג, א) ד"ה בענין (להחמיר רק בחסרון משהו).

הלכות לולב תרמג

שמו

אבל אם יש להסתפק שמא לא נחסר כלום מגוף בשר האתרוג אלא שע"י דוחק הקרן נחכוץ בשר האתרוג לצדדי הנקב יש להכשיר דכל שאין ברור לנו שיש חסרון מגוף האתרוג יש לסמוך על סברא האחרונה שבארנו⁷² דכל שאין הנקב מפולש ואין בו כאיסור אע"פ שיש בו חסרון אינו פסול⁷³:

יא ואפילו אם יש להסתפק שמא הגיע פילוש הנקב עד חדרי הזרע⁷⁴ יש להכשיר שכל שאינו ברור לנו שהגיע הנקב עד חדרי הזרע יש לסמוך על דברי האומרים⁷⁵ שאפילו אם הגיע הנקב לחדרי הזרע אינו נקרא נקב מפולש ואינו פוסל אלא אם כן יש בו חסרון⁷⁶:

יב כבר ביארנו שחסרון מגוף האתרוג פוסל את האתרוג ועל דרך שנתבאר⁷⁷ כמה דברים אמורים כשהחסרון הוא מכתוץ דהיינו שנקבה גם הקליפה החיצונה של האתרוג דהיינו הקליפה הדקה המקפת את הקליפה העבה⁷⁸ הנקראת בשר האתרוג⁷⁹ ויש בה מעט חריפות כשאוכלין אותה⁸⁰ אבל אם אין החסרון אלא בפנים כגון שנימוח כל בשר האתרוג בפנים וקליפה החיצונה קיימת וגם חדרי הזרע קיימים⁸¹ שמרגיש במשמות הירד שלא נימתו⁸² דבר זה נסתפק לחכמי הגמרא⁸³ אם יש לרמז אתרוג לריאה שאינה נפסלת מחמת חסרון שמכפנים כגון שנימוח כל כשרה מכפנים ועורתיה החיצונים קיימים וגם סמפונותיה שמכפנים הן קיימים שהיא כשרה כמ"ש ביו"ד סי' ל"ג⁸⁴ ויש פוסקין⁸⁵ ספק זה להקל לפי שהן סוכרין שכל פסולין אלו (שאין מחמת הדורר כמו שיתבאר⁸⁶) אין פיסולן מן התורה אלא מדברי סופרים וכל ספק דברי סופרים להקל⁸⁷ ויש אומרים⁸⁸ שכל פסולין אלו הן מן התורה⁸⁹ כמו שיתבאר⁹⁰ ולפיכך הולכין בספק זה להחמיר⁹¹ ככל ספק של תורה ויש לחוש לסברא האחרונה במקום שאפשר⁹²:

יג אם נסדק⁹³ כולו על פני כל ארכו⁹⁴ אפילו לא נסדק אלא מצד אחד⁹⁵ מראשו לסופו ועומק הסדק מגיע על פני כל ארכו עד רוב עובי של קליפה העבה הרי זה פסול⁹⁶ אע"פ שלא חסר כלום מגוף האתרוג⁹⁷ אבל אם נשתיר באתרוג משהו למעלה ומשהו

נח משמעות הדא"ש שם (שתלוי בדעת הפוסלים לעיל סי' 10). ר"ן שם ד"ה תניא, בדעת הר"ף, שלפי הגבורים שם אות ה כשם ריא". מור ויש מחמירין ודכו מסתבא). דעה הב' בש"ע שם. ב"ח ד"ה ונ"ש ויש שנקטקין לפסול עשרת צבי ס"ק ה.
נז ר"ן (יה, רע"א). מור (ראה מ"ו סי' תרנ"ג סי' ג).
נח ראה לקמן סי' תרנ"ג סי"ט, שאינו פסול אלא ביום הראשון.
נט ראה ערו"ו לקמן סי"ט.
ס חשונה לך, ב. מור וש"ע סי"ה.
סא רש"י ל"ג א ד"ה נסדק, תוס' שם ד"ה א. רא"ש פ"ג סי"ה. מור וש"ע שם, לבוש סי"ה. מ"ו סי' ט. מ"א סי' ק (אף כשנסדק משני צדדיו, כדלקמן במס' המעיק).
סב מ"א סי' ק ה (במשמעות המור וש"ע שם, דהכי ק"ל).
סג רש"ב"א ל"ד, ב ד"ה נסדק, וד"ו (י, א) ד"ה מתני' עלתה, בשם ויש מחמירין, ט"ז שם (שם) נסדק כל העובי נפסל במשנה נמנעם נקב, לדיעה דלעיל סי' 10. ותי"א סי"ה.
סד מור וש"ע שם (שם) נחמך נפסל במשנה נמנעם נקב, לדיעה דלעיל סי' 10).

לט סעף ה.
מ ט"ו סי' ק ה, ממשמעות הרמ"א שם. אלה רבה שם.
מא שאף אם לא נחסר כלום הוא פסול לדעה דלעיל סי' 10.
מב דעיל סי' ה.
מג מ"ו שם.
מד לדעה הא' דלעיל סי' 10, אף באינו מפולש, ולדעה הב' דלעיל סי' 10, ע"פ בנפולש.
מה כדלקמן סי' 10 וס"ל ויש"נ.
מו מ"ו סי' ג.
מז רש"ב"א ל"ב, ב ד"ה נקלף. ר"ן שם (י, א) ד"ה מתני' עלתה, מ"ו סי' י.
מח נגריא ל"ג, א ורש"י ד"ה המא וד"ה סיוח. מור וש"ע סי"ד.
מט מ"א סי' ק ה. אלה רבה סי' ג.
נ רבא שם.
נא טכנו זה כשנע"ר לא הגיע לדינו, וראה ש"ע שם סי' 10.
נב הדכות גדולות הל' לולב (לה, רע"א: מכפנים כשר). ר"ף (שלא הביא האיובני), לפירוש הרא"ש פ"ג סי' יח. רמב"ם (שלא הביא האיובני), לפירוש הב"י ד"ה ויש"נ ואם. דעה הא' במור וש"ע סי"ד.
נג סעף ד, ויש"נ.
נד רא"ש שם.

שדמ הלכות לולב תרמח

למטה¹⁰⁰ שלא נסדק בעומק עד רוב עובי הקליפה העבה¹⁰¹ אפילו נסדק משני צדדיו על פני כל ארכו ונשתייר מכל צד משהו למעלה ומשהו למטה שלא נסדק כשר¹⁰²;
יד וכן אם נסדק על פני היקף רחבו אפילו נסדק משני צדדיו זה כנגד זה ונשתייר משהו שלם למעלה בין שני הסדקים שמשני הצדדין ומשהו שלם למטה בין שני הסדקים שמשני הצדדים היה זה כשר¹⁰³ אע"פ שעומק הסדקים מגיע עד רוב עובי של קליפה העבה.

וכל פסולים אלו דהיינו ניקב חסר ונסדק אינו מחמת שאינו הדרור אלא לפי שאינו תם ושלם והתורה אמרה ולקחתם ודרשו חכמים¹⁰⁴ לקיחה תמה ושליומה¹⁰⁵;

מז אם נקלף¹⁰⁶ ממנו הקליפה החיצונה¹⁰⁷ הרקה¹⁰⁸ המקפת את קליפה העבה¹⁰⁹ אם נקלף כולו פסול¹¹⁰ שכיוון שכולו נקלף הולך ומתנוונה ואינו הדרור¹¹¹ ואם נשתייר ממנו כל שהוא שלא נקלף כשר¹¹² שעל ידי אותו כל שהוא הוא חוזר לבריאותו¹¹³ ויש אמורים¹¹⁴ שאינו כשר אלא אם כן נשתייר ממנו כסלע שלא נקלף ויש לחוש לדבריהם במקום שאפשר¹¹⁵;

מז כמה דברים אמורים כשמקום הנקלף הוא שזה כמראיתו למראה גוף האתרוג אבל אם היה משונה כמראיתו כמראה האתרוג אינו כשר¹¹⁶ אלא אם כן המקום שנקלף הוא מיעוט האתרוג ואינו מפורז בשנים ושלשה מקומות אלא כולו עומד במקום אחד ואינו עומד בחוטמו של האתרוג אלא מחוטמו ולמטה¹¹⁷ כמו שיתבאר¹¹⁸ גבי הווית¹¹⁹ ע"ש הטעם לכל זה;

יז יש הרבה אתרוגים שעל ראש האתרוג גדל עין אחד שמקצתו נכנס לתוך גוף האתרוג ומקצתו בולט למעלה¹²⁰ ובמקצת אתרוגים אין עין זה נכנס כלל לתוך אתרוג אלא כולו בולט למעלה מראש האתרוג¹²¹ ונקרא פמוא¹²² או דר¹²³ ועל עין זה גדל כמין פרח

סח מור וש"ע שם (דהיינו אפילו אם גם חלק מחוטמו נסדק) ובלקמן סכ"א, שרק דבר הפוסל משום דר פוסל בחוטמו במשהו, וש"ע).
סו רנ"א שם (שפחות מזה לא נוקרי נסדק).
סז מ"א ס"ק ו' (אף לדעת הר"ן שם).
סח ר"ן (ז, א) ד"ה מתינו עלתה, לגרסת ופירוש ת"א ס"ק ו' אליה רבה ס"ה.
סט ונגרא לך, ב' (לענין שר' הנונים מעכבין זא"ז). וראה גם לעיל סי' תרמח ס"י (לענין לולב).
ע רש"י לו, ב' ד"ה ומשנינו (לענין חסר). תוס' לר, ב' ד"ה שתרוא. ר"ן (ה, רע"א). רבנו ירוחם תרכ ח ח"ג (נפ, ד). לענין נסדק וניקב) וז"ה לעיל ס"ב (במסגרת, לענין נימוח). וראה לקמן סי' תרמט ס"א, ז'פ, ששפעלים זה (כלבד) פסול ביום הראשון בלבד.
עא חזונוה לר, ב' מור וש"ע ס"י.
עב רנ"ב"ס פ"ח ה"ז, ש"ע ס"ז.
עג רנ"ב"א לר, ב' ד"ה נקלף. ר"ן שם (ז, א) ד"ה תרמינו עלתה, הובא בב"י ד"ה ונ"ש רבנו מור ולבוש שם. ס"ז ס"ז. וראה לקמן סכ"ד, דהיינו שלא נחסר כלום מנוף האתרוג.
עד כדלעיל ס"ב וש"ע.
עה ונגרא לו, רנ"א לפירוש רבנו חננאל שם (הובא בתוס' שם ד"ה הא וביא"ש פ"ג ס"י ס"י). ר"ף שם (ח, ב).

רנ"ב"ס שם. מור וש"ע שם.
עו לבוש שם. וראה חידושי צנח צדק (עב, א).
עז ר"ף ורנ"ב"ס שם. דעה ר"א ביש"ע שם.
עח לבוש שם.
עט תוס' ורא"ש שם ומור בשם רבנו חננאל (כמו לענין מריפת בחולין ט"ו, ב). דעה ר"ב ביש"ע שם. אליה רבה ס"ק י"א.
פ ראה ע"ז לעיל ס"ב.
פא ראב"ד בתנאים דיעים ס' רל (דבריו עצמם, אפילו בנשתנה למראה הכשר). הובא ברא"ש פ"ג ס' י'. שור. נחלה צבי ס"ק ו', ונ"א ס"ק ו' בדעת הרמב"ם וש"ע שם. וראה לקמן סכ"ז (לענין ענומי).
פב מור ולבוש ס"י (שכל אלו פסולים אף בנשתנה למראה הכשר).
פג סעף ט"ד. וראה סכ"א, לענין נקלף מחוטמו ולמעלה במשהו.
פד מור ונ"א ס"ק ז.
פה תוס' לו, א דבור הראשון, ורא"ש פ"ג ס' טו, כ"ש בת"ר.
פו ט"ז סוף ס"ק י"א.
פז משנה לר, ב'.
פח רבנו חננאל לו, א. הובא בעיקר ערך פסח הג' ר"ף יז, ב' תוס' ורא"ש שם.

הלכות לולב תרמא

שמה

שושן ונקרא שושנתא⁹⁹ והוא (בחשב) מנוף העץ הנקרא פממא או דר' ויש הרבה אתרוגים שאין להם כלל פממא זו ולא שושנתא שעליו והן כשרין¹⁰⁰ כיון ששך היא בתחלת כרייתם והיו דרך גדולן¹⁰¹ וניכרין הן אותן ששך הן מתחילת כרייתם כי יש להן במקום הפממא כמו גומא מתחלת כרייתו¹⁰².

אבל אתרוג שהיה לו פממא וניטלה פממא¹⁰³ אפילו לא ניטל כל עובי הפממא אלא מקצת העובי נשאר מחובר לאתרוג ומקצת העובי ניטל לגמרי מן האתרוג בענין שנשאר משהו באתרוג מגולה¹⁰⁴ במקום שהיה מכוסה בעובי מקצת הפממא שניטלה הרי זה פסול לפי שפממא זו נחשבת מנוף האתרוג וכיון שהיא חסרה הרי זה אתרוג חסר¹⁰⁵ ואע"פ שיש אומרים שאין חסרון פוסל אלא אם כן יש בו כאיסר כמו שנתבאר¹⁰⁶ מכל מקום כיון שהפממא היא בגובה האתרוג על ראשו והחסרון ניכר בה יותר לפיכך החמירו בה שאפילו חסרון כל שהוא שבה פוסל¹⁰⁷ לפי שעוקר הידורו של אתרוג תלוי בראשו שהאדם רואה אותו בתחלת השקפתו¹⁰⁸ ואם נחסר שם כל שהוא אינו הרור¹⁰⁹.

אבל אם לא ניטל כלום מעובי הפממא במקום שהיא מחוברת לאתרוג¹¹⁰ ואפילו נטלה כל הפממא ולא נשאר ממנה רק גובה משהו¹¹¹ בענין שמקצת ראש האתרוג הוא מכוסה בעובי פממא משהו זו שנשתייר כמו שהיה מכוסה בתחלה¹¹² כשהפממא היתה שלימה הרי זה כשר דכיון שמקצת ראש האתרוג הוא מכוסה כמו שהיה מתחלה אין זה חסרון¹¹³.

ויש חולקין¹¹⁴ על זה ואומרים דאפילו לא נטלה רק השושנתא העליונה וכל הפממא קיימת הרי זה פסול שאינו הרור אלא אם כן הוא שלם לגמרי בראשו ואע"פ שאין הלכה כדבריהם¹¹⁵ מכל מקום טוב לחוש לדבריהם במקום שאפשר¹¹⁶ דהיינו שאם יש לפניו שני אתרוגים שזים בניו והידור ובאחד מהן ניטל השושנתא או יקה אותו שיש בו השושנתא אבל אם אותו שיש בו השושנתא אינו מהודר ומפואר כל כך כמו אותו שניטלה ממנו

צא לעיל ס"ה.

צב יראים השלם סי' תכב (רנב, ב), לדעת רבנו יעקב ב"ר יקר (דלקמן סי'ה, שנכשיו בניטל כל העוקף). הנהגת מיימנות פ"ח אות ג. מרדכי סי' תשנב. מ"א סי' תרנב ס"ק יז. (בי"ח סי' תרמ"א).

צט כדלקמן סכ"א ושי"ג.

ק לבוש ס"ד. מ"א שם, ממשמעות המגיד משנה שם, וכדלקמן סכ"א, שכל הדפוסל משום הדור פוסל על חוטמו במשנה. וראה לקמן סי' תרנב ס"ז (אין פסולו מחמת חסרון כלבר אלא מחמת שאין זה הדור).

קא רמב"ן שם בשם הר"ן גיאת (ע' ק). רמב"א ור"ן שם. ארוחת חיים הל' לולב סי' טז. מ"ז ס"ק יא.

קב מ"א ס"ק ז.

קג כדלקמן סי'ח לענין העוקף.

קד מ"א שם (דאין זה חסרון הניכר).

קה ר"ף שם, לפירוש הרמב"ן והרמב"א והר"ן שם. רמ"א ס"ז (ויש מחמירין).

קו שגם הרמב"ן והרמב"א והר"ן שפירשו כן בר"ף, חלקו עליו בזה. ובכ"ז ד"ה ור"ף, פירש שגם הר"ן סובר כשאר הפוסקים בזה. ותבאר בכ"ז ס"ק יב.

קז רמב"ן שם (כבר הורה וק"ן). דרכי משה סי' ג. רמ"א שם (בניטלה השושנתא). ב"ח ס"ה ניטלה (בניטלה גם חלק מהפממא, שנקבעין לחומרא). אליה וימא ס"ק ז.

ט תוס' שם בשם הירושלמי פ"ג ה"ג ר"ף שם. רמב"ם פ"ח ה"ז ש"ץ ס"ז. מ"א ס"ח.

צ ר"ף שם, לפירוש הרמב"ן בחל' לולב (ענין נטילה פממא), והרמב"א לה, ב"ד"ה ניטלה, והר"ן (יז, ב) ד"ה גמ' האגו.

צא ראב"ד בתוס' הע"ם רס"י. רל. רא"ש פ"ג סמ"ז. כ"י ד"ה ונ"ש להכשר, בשם ארוחת חיים בשם ה"ר שם טוב. מור ורח"א ס"ז.

צב שילת רב"ב ח"ד סי' א'קפב. וראה חידושי צ"צ (עב, ב).

צג שילת מב"ש ח"ג סמ"ט. כנסת הגדולה תה"ט. מ"א ס"ק י. וראה אנ"ק ח"י ע' י, לה, שכל"ה גם אין דרך גדולן כלא פממא וכלא גומא.

צד משנה שם (פממא), לפירוש רש"י שם ד"ה נטילה, ובדף לה, ב' ד"ה תני, בשם רבנו יעקב, ד"ח שם. ר"ף שם. רמב"ם שם. רא"ש שם. מור ושו"ע שם.

צה ב"י ד"ה כתב הר"ן (לפסול לדעתו זו כשניטלה מקצת הפממא), ולבוש ס"ה, לפירוש תה"א ס"ק ז (הדרינו שניטל עד אחרתנו. וא"כ מ"ש רב"י ולבוש קצת היינו מקצת העוקף). חשמונתו ח"ז שם (שחולק על הב"י ופוסל רק בניטל כולו, אפילו לא נעשת בה גומא).

צו רבנו ירוחם תיב"ח ח"ג (גמ, ד). רבנו מנחם שם. רמ"א סי' תרנב ס"ה. מ"א ס"ק ז. וכדלקמן סי'ח לענין עוקף, ויש.

שמו

הלכות לולב תרמח

השושנתא יקח את המהודר ואת המפואר יותר אף על פי שאין בו שושנתא שהעקר הוא כסברא הראשונה^{קכ}:

יד נטל העוקץ והוא העץ שהאתרוג הלוי בו באילן הרי זה פסול והוא שנטל העוקץ מעיקרו ולא נשאר ממנו כלום באתרוג שאו נשאר מקומו גומא באתרוג והרי זה אתרוג חסר^{קכ} אבל אם נשאר ממנו^{קכ} כל שהוא^{קכ} באתרוג בענין שנתמלאת כל רוחב הגומא דהיינו שלא נטל כלום מעובי העוקץ במקום שהוא ממלא את הגומא הרי זה כשר שהרי גוף האתרוג אינו חסר כלום^{קכ}.

ויש מכשירים^{קכ} אפילו נטל כל העוקץ ונשאר מקומו גומא באתרוג שהעוקץ אינו נחשב מגוף האתרוג לענין שבחסרונו יפסל האתרוג משום אתרוג חסר ואע"פ שאין הלכה כדבריהם מכל מקום בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר יש לסמוך על דבריהם לברך על אתרוג זה^{קכ} שהרי יש נהוגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי^{קכ} כמו שיכתאר בסיומן תרמ"ט^{קכ} ע"ש המעם:

יט עלתה עליו חזוית^{קכ} (פירושו^{קכ} או ילפת^{קכ} תרגומו או חזון) והוא כמו אבעבועות דקות^{קכ} ויש בו ממש שמקומן ניכר במשמוש היר שהוא גבוה מן האתרוג^{קכ} אם הוא במקום אחד^{קכ} מהאתרוג בלבד אינו פסול אלא אם כן הוא רוב^{קכ} של כל^{קכ} האתרוג אבל אם הוא בשני מקומות^{קכ} ויש בין שני המקומות מקום פנוי (שארין בו חזוית) לכל הפחות כשיעור חזוית אחת דהיינו שיכול להיות במקום זה מיפת חזוית משהו (דהיינו שתי אבעבועות דקות שפחות מכן אין נקרא חזוית כמו שיכתאר^{קכ}) ומראה אתרוג משהו כחוט השערה מפסיק בין מיפה זו לחזוית הגדול^{קכ} שאצלה מצד אחד ומראה אתרוג משהו כחוט השערה מפסיק בין צד השני של מיפה זו לחזוית הגדול שאצלה הרי זה פסול^{קכ} אפילו אם כל החזוית ביחד אינו אלא מיעוט האתרוג שכיון שיש בתוך החזוית מקום פנוי מראה אתרוג הרי זה כמנומר^{קכ} ואינו הדור^{קכ}:

קכ ערך ערך חזון. נגד משנה פ"ח ה"ג באורי המלים בש"ע שם.
קכט וקרא כא. כ.
קכ רש"י שם ד"ה חזוית רא"ש פ"ג סמ"ו. מור וש"ע סמ"ו. וראה חרדשי צמח צדק פ"ג דמוכה (עא, ד).
קכא דא"ש שם. טור וש"ע שם. וראה לקטן סמ"ג.
קכב נגרא ליה. ב. מור וש"ע סמ"ג.
קכג משנה לה. ב. מור וש"ע שם.
קכד רא"ש שם. (ולא רובו של צד אחד). מ"א ס"ק יב (ממשמעות הש"ע שם).
קכה נגרא שם. מור וש"ע שם. וראה חרדשי צמח צדק שם (עג, א) שאפשר שיה אינו פסול אלא מדרבנן.
קכו סוף כב.
קכז כדלקמן ס"ב (לדעת הא'), עי' שיהו ביחד כשעיקר רוב הקצף ס"ב.
קכח ט"ז ס"ק ד. אלוה רבה ס"ק יח.
קכט נגרא שם. לבוש סמ"ג. דין מנומר יתבאר לקטן סכ"ג.
קל תוס' כ"ב, ב ד"ה קפסיק (אף ברובו במקום א'). רא"ש שם. לבוש שם. מ"א ס' תרמ"ט ס"ק כב. וכו' לקטן סכ"א. ס' תרמ"ט סמ"ג. ובלע"ל ס' תרמ"ט ס"ב (בדמס), וש"ג.

קכ ש"ה מ' סוכה (ותה, ב) ד"ה אה"ל ד"ה כתב הבי"י ט"ז שם.
קכ ברייתא דר' יצחק בן אלעזר לה, ב (בוכנתא לפירוש רבנו הגנאי שם. ר"ף (י, ב). דמב"ס פ"ח ה"ג. מ"מ שם (שהוא כדעת ר'ע"ל ס"ג שחסר פסול במשהו). רא"ש פ"ג ס' מ'. מור וש"ע סמ"ג. מ"א ס"ק יא (שפסול מומעם חסרי). וראה גם לקטן ס' תרמ"ט סמ"ג.
קי משנה לה, ב (נטל עוקצו כשר). לפירוש ר"ה ור"ף שם. ולפירוש הש"י לה, ב ד"ה תני בשם רבנו יצחק הלוי.
קיא ר"ף שם. תוס'. דא"ש שם. מור ורמ"א שם.
קיב ב"י מ"ה נשלה. רמ"א שם. לבוש שם. מ"ז ס"ק ו.
קיד רש"י שם בשם רבנו יעקב ב"ר יקר (שגם בוכנתו היא הפמטא שבראש האתרוג), ר"ת תוס' שם ד"ה נמלה. הובא ברא"ש שם (שלקח פירושא אין פסול בנב האתרוג). מור וט"ז ס"ק יא.
קיד ש"ת חכם צבי ס"י (קכ) [ט]. באר הטב ס"ק יד. ובלע"ל פ"ח (בתחם משהו ואינו מנופולש). וראה ע"ז לעיל ס' תרמ"ט ס"ז וש"ג.
קטז חכם צבי שם. וע"ז לקטן סוף ס"ב. ס' תרמ"ט סמ"ג.
קטז סכ"ג.
קיו חשוה לה. ב. מור וש"ע סמ"ג.

הלכות לולב תרמח

שמו

ב במה דברים אמורים כשיש מתחלת חזוית האחת עד סוף חזוית השנית כשיעור רוב הקיפו של האתרוג ^{קפ"ב} כגון שאם הן עומדין לרוחב האתרוג דהיינו סביב היקף עביו ומתחלת האחת עד סוף שנית יש רוב היקף עביו וכן אם הן עומדין לאורך האתרוג ומתחלת האחת עד סוף השנית יש רוב היקף אורך האתרוג כגון שחזוית אחת עומד כצד אחד של האתרוג וחזוית השנית נמשך מעט על צד השני של האתרוג ^{קפ"ג} אבל אם כל החזוית הוא בצד אחד ^{קפ"ד} של האתרוג אף על פי שיש מתחלת האחת עד סוף השנית מחצה היקף אורך האתרוג או מחצה היקף עביו או אפילו מחצה היקף ארכו ומחצה היקף עביו כגון שיש הרבה חזוית קצת מהן נמשכים לאורך האתרוג עד חצי עביו וקצת מהן נמשכים לרוחב האתרוג סביב היקף עביו עד חצי ההיקף הרי זה כשר ^{קפ"ה} ויש חולקין ^{קפ"ו} על זה ואומרים דאפילו אין בו אלא שתי מיפות חזוית משהו וכן שתי מיפות אלו אין מקום פניו שבו מראה אתרוג אלא כדי שיעור חזוית אחת הרי זה כמנומנר ופסול ויש להחמיר כסברא האחרונה אבל בשעת הדחק שאי אפשר למצוא אתרוג אחר יש לסמוך על סברא הראשונה ^{קפ"ז}.

ואם אין בו אלא חזוית אחת גדול שנתפשט על פני חציו של כל שטח האתרוג דהיינו שכל מקום הפניו שבו מראה האתרוג הוא מחצה על מחצה עם החזוית פסול וכן כל דבר הפסול ברוב בכל ארבעת המינים אם הוא מחצה על מחצה פסול ^{קפ"ח} לפי שצריך להיות הרוב בכשר ואין מחצה הכשר נחשב כרוב אלא לענין מחיצות של שבת ^{קפ"ט} ושל סוכה ^{ק"ע} ולענין סכך הסוכה ^{ק"ע} שבהן נאמרה הלכה למשה מסיני שהמחצה הוא כרוב אבל בכל התורה כולל צריך להיות הרוב בכשר ^{ק"ע} ויש חולקין ^{ק"ע} על זה ואומרים דכל שאין בפסול רוב כולל הכשר אינו יכול לפסול והרי הוא כאלו לא היה כאן פסול כלל ואע"פ שאין הלכה כדבריהם ^{ק"ע} מכל מקום בשעת הדחק שאי אפשר למצוא מינים אחרים כשרים יש לסמוך על דבריהם לברך על מינים אלו שהרי יש נוהגין בשעת הדחק לברך אפילו על הפסולין לגמרי ^{ק"ע} כמו שיתבאר בסימן תרמ"ט ^{ק"ע} עיין שם המעט:

כא כל דבר הפוסל באתרוג משום שאינו הדור ^{ק"ע} כגון יבש ^{ק"ע} או חזוית ^{ק"ע} או שינוי מראה האתרוג ^{ק"ע} דהיינו שנקלף מקצת האתרוג ונשתנה מראיתו ממראה כל

עירובין טז. ע"ב ד"ה והלכתא, ויחולקין שם ד"ה רבול

(לענין מחיצות), וראה פרישת אתר ד.

קמב מור בשם אחי הרב רבנו יחיאל, דעה הא' בש"ע שם.

קמג ט"ז ס"ק טו. אלה רבה ס"ק כא. וראה גם לקמן סכ"ו.

קמד ע"ז לעיל ס"ה ושי"ב.

קמה סכ"ב.

קמו רא"ש פ"ג ס"ב. רבנו יוחנן נתיב ח ח"ג (נפ, א),

דרכי משה ס"ק ה. ב"ח ד"ה וי"ש ומחזיקין. מ"א

ס"ק יו, במשמעות הש"ע ס"ב. משא"כ בנסדק (שפסול

ממנע חסר), בדלעיל ס"ג. וראה שו"ת צמח צדק א"ח ס'

סו.

קמז דלעיל ס"א (ולא תפרש שם השיעור). הראב"ד

בתמים דעים ס' רלב. רמב"ן בח"ל לולב ד"ה ענין

הפסולים. רא"ש שם. סוד ושו"ע שם.

קמח דלעיל ס"ה. גמרא לת. ב. מור וש"ע שם, ובס"פ.

קמט רא"ש פ"ג ס"ג. מור וש"ע שם.

קלא הראב"ד בתמים דעים ס' רלב (רובו של אתרוג).

רא"ש פ"ג ס"ה. שו"ת הריב"ש ס' קלז. דעה רב'

במור דעה הא' בש"ע ס"ה. מ"א ס"ק ג (רוב הקיפו). אלה

רבה ס"ק ו.

קלב מ"א שם (דאם נתפשט לצד השני היו רוב הקיפו).

קלג הראב"ד רא"ש וריב"ש שם. מור וש"ע שם.

קלד מ"א מו (שהמחלוקת דלקמן לענין מחצה הוא

רק ברובו ולא ברוב הקיפו).

קלה הרי"ף נזאת בהלכות לולב (עמ' קה). דעה הא' במור

ודעה רב' בש"ע שם. וראה חידושי צמח צדק (עג,

א).

קלו ראה ע"ז לעיל ס' הרבה ס"ז ושי"ב.

קלז ראב"ד שם. דעה רב' בסוד ושו"ע ס"א.

קלח בדלעיל ס' שסב ס"ה ושי"ב.

קלט שרתי במחיצות שבת דפריין כעונד מותר, ראה

ש"ע ס' תרל ס"ה ובמ"א שם ס"ק ו.

קמ בדלעיל ס' תרכו ס"ה. ס' תרלא ס"ה.

קמא השב"א פ"ב דחולין כמ, א ד"ה א. תוספות

שמה

הלכות לולב תרמה

הארתוג^{קא} אע"פ שכל אלו אינן פוסלין אלא אם כן יש בהן כשעור שנתפרש בהן אבל אם היה אחד מהן על חוטמו דהיינו ממקום שמשפע משם ויורד לצד ראשו^{קכ} ומתחיל משם להתקצר ולהתחדד^{קכב} כל מקום זה אם יש בו אחד מכל אלו הרבדים הפוסלים משום הדור אפילו אין בו אלא משהו הרי זה פסול לפי שעקר ההידור של הארתוג שליו בחוטמו שהוא נראה לעינים יותר משאר מקומות ובו אדם נוהג עיניו^{קכג} בתחלת השקפתו:

כב מכל מקום אפילו בחוטמו אין החזוית פוסל אלא אם כן יש בו שתי אבעבועות לא פחות^{קכד} (שפחות מכן אין נקרא חזוית) והוא שהיו נראין לעין כשאוהו בידו ולא שיהא צריך להשיג עין עיונו עליהם עד שיראם^{קכה} וכן כל שינוי מראה אינו פוסל אלא אם כן נראה לרוב בני אדם בהשקפה ראשונה^{קכז}:

כג אין החזוית ולא שינוי מראה^{קכז} פוסלין אלא אם כן נולדו מעצמות הארתוג אבל אם מחמת שעוקצים אותו קוצים נעשו בו מקומות אדומים ועקומים כשר^{קכח} וכן אותן חזוית שקורין בלא"ט מו"ל יש להכשיר^{קכט} אפילו יש בהן ממשות שמקומן ניכר במישוש הדי שהן נבדוין מהארתוג^{קל} לפי שהן נחשבין ג"כ מראה ארתוג מאחר שרגילות הוא לחזוית כך הרבה ארתוגים אין זה שינוי גדול^{קלא}:

כד כל מקום שנפסל הארתוג מחמת שינוי מראה^{קכז} או מחמת החזוית^{קכז} בין שלא היו אלא במקום אחד בלבד בין שהיו בכמה מקומות^{קלג} וקלף כל מקומות הפסולין שבו וחזר מראיהן מראה^{קכט} כל הארתוג אם נהר לקלפו בענין שלא נחסר כלום מגוף הארתוג^{קלד} דהיינו שלא קלף רק קליפה החיצונה הרקה^{קלז} הרי זה כשר ואפילו לתתלה מותר להכשירו ע"י כן^{קלח}.

נפלו עליו מים בתלוש ותפח^{קמ} ואין צריך לומר^{קמא} אם נסרח^{קמב} שיש לו קצת ריח רע^{קמג} פסול שאין זה הידור^{קמד}:

כה ארתוג המכושל פסול וכן אם היה כבוש פסול^{קמז} שהכבוש כמבושל^{קמח} ואיזהו כבוש כל שגשרה מעת לעת במים או בשאר משקים ומי פירות^{קמט} ואפילו בדבש שדרבו להעמיד דבר הכבוש בתוכו אע"פ^{קנ} נפסל הארתוג משום כבוש במעת לעת^{קנא} ואם כבוש

קנ רא"ש שם. ובלעיל סמ"ו. וראה לקמן סמ"ו.

קנא רא"ש פ"ג ס"ב. מור וש"ע ס"ב וס"ב.

קנב ש"ע ס"ב. לבוש ס"ב.

קנג דה"י ש"ה אפילו. לבוש שם. וראה גם לעיל ס"ו.

[לענין נטילה בפמטרו]. ס"ה תרמה ס"ו [לענין לולב,

מנעם חסדי]. ס"ה תרנו ס"ב [לענין דה"ס].

קנד ש"ה מבי"ט ח"ג מבי"ט. ח"א ס"ק ס"ו. וראה גם

לעיל ס"ח [בנוסח: אבעבועות דקרו].

קנה ש"ה מבי"ט שם. מ"א שם.

קנו ש"ה מבי"ט שם. מ"א ס"ק ח.

קנז כדלעיל סמ"א. או כדלקמן סמ"ו.

קנח ש"ה מבי"ט שם. ח"א ס"ק יב.

קנט מרחיק ה"ל ארתוג [ע' שצ"ג]. תרומת הדשן ס"ה צ"ג.

ה"ח ס"ג.

קס תרומת הדשן שם. ח"א ס"ק כ. והיינו אף שנתבאר

לעיל ס"ח שחזוית היא דוקא כשניכר במישוש כ"י.

קסא תרומת הדשן שם. רמ"א שם, במש ויש מי שכתב.

וראה הדין שם צ"ג דמוטה [ע"ב, א"כ].

קסב כדלקמן סמ"ו.

קסג דא"ש פ"ג ריש ס"ה. טור וש"ע ס"ד.

קסד רא"ש שם.

קסה או"י צ"ל: לנראה. וראה לעיל סמ"ו.

קסו רמ"א שם. ובלעיל ס"ז שנתפר פסול במשהו.

קסז כדלעיל סמ"ו.

קסח רא"ש שם [שיש לו תקנה ע"י קליפה].

קסט טור וש"ע סמ"ו. מנמרא [ברייתא] לו. א [הבחה]

ורש"י ש"ה ד"ה לא [שנפלו נגמלים בלבוש].

קע ב"י ד"ה נפל. לבוש שם.

קעא ברייתא שם. מור וש"ע שם.

קעב מור ולבוש שם.

קעג אלה רבה ס"ק כו, במש אמרבל.

קעד נמרא [ברייתא] לו. א. מור וש"ע סמ"ו.

קעה פסחים ע"ג. א. ש"ע י"ד ס"ה ק"ה ס"א.

קעז ח"א ס"ק כב, ע"פ מה דקיי"ל ב"ד"ה שם. ובלעיל ס"ה

תמו סמ"ו וש"י.

קעז ט"ו ס"ק י.

הלכות לולב תרמח

שמו

בחומץ ^{טפ} חזק שהוא חריף מאד ^{טפ} אפילו לא שהה בתוכו אלא עשה מועמת כרי שיתן החומץ על האור וירתיח הרי זה כמבושל כמ"ש ביו"ד סי' ק"ה ^ק עיין שם הטעם:

בז אתרוג המנומר פסול ^{קפ} שאינו הדור ^{קפ} איהו מנומר שיש בו כמה גוונים ^{קפ} כגון שחור ולבן שאינו ממראה האתרוג ^{קפ} ואפילו גוון אחד בשני מקומות באתרוג ^{קפ} הרי זה כמנומר ופסול אף אם אין בהם אלא מיעוט האתרוג אבל אם גוון הפסול הוא במקום אחד בלבד אינו פוסל אלא אם כן יש בו רוב האתרוג ^{קפ} או חציו כמ"ש ^{קפ} גבי התווית שרץ שינוי מראה כרין חזיות לכל דבר:

בז אתרוג שמראיתו שחור אפילו מעט הרי זה פסול כמה דברים אמורים באתרוג הגדל בארצות שהאתרוגים הגדלים שם הן ירוקים אבל במקומות שהאתרוגים הגדלים שם הן שחורין מעט כשרים שזהו דרך בריאתן וגידולן באותו מקום ואין זה שינוי כלל אבל אתרוג השחור ביותר כשחרות בני אדם הכושים אפילו הגדל בארץ כוש פסול ^{קפ} לפי שאין זה הדור כלל ^{קפ}:

בח העגול ככדור פסול ^{קפ} שהרי אין עליו צורת אתרוג כלל ^{קפ} וכן ממעט זה ^{קפ} אם גדלו בדפוס ^{קפ} שעשו לו בעזרו קמח ונתנו בתוכו כשהוא עדיין מחובר לאילן וגדל בתוכו כמדת הדפוס ^{קפ} ובתמונתו ^{קפ} עד שנשתנה מצורת האתרוג ונעשה כמין כריח אחרת פסול ^{קפ} אבל אם נעשה כעין צורת האתרוג אע"פ שאינו דומה לו ממש כגון שנעשו בו כמין קרשים ^{קפ} כעין גלגל של ריחים ושל מים ^{קפ} הרי זה כשר:

כט התויים ^{קפ} והיינו שגדלו שנים דבוקים זה כזה כשר ^{קפ} שאין זה שינוי כלל ונמל שניהן ביחד כשהן דבוקין ^{קפ} ומברך.

אין שעור לגדל האתרוג למעלה ^{קפ} שאפילו הוא גדול כל כך עד שנימל על הכתף ^{קפ} הרי זה כשר אבל למטה יש לו שעור ^{קפ} שאם הוא פחות מכביצה פסול ^{קפ} לפי שרוב האתרוגים אין גידולן פחות מכביצה וזה שאין בו כביצה הרי עדיין לא נמר פרו והתורה אמרה פרו

קצב מגיד מושנה פ"ח ה"ח (בישוב הרמב"ם שהשנונו דין הכדור).

קצג כריתא שם. מור ושילע ס"ט.

קצד רש"י ד"ה גידול. לבוש ס"ט.

קצה לבוש שם.

קצו כריתא שם. מור ושילע שם.

קצז גמרא ל"ב ב מור ושילע שם.

קצח דהיינו שם ד"ה דענדא. לבוש שם. ואצ"ל: של מים.

קצט גמרא ל"א א ובת"ק. רמב"ם פ"ח ה"ח שית הרשב"א ח"א סי' תיא. דעה רבא. במור. שילע ס"ב ר' רש"י שם ד"ה התיים. רמב"ם גמור ושילע שם.

ר ראה כמות תמיים שם ד"ה י"א.

רב משנה ל"ד ב כרבי ימי. ר"ף שם (ה, א). רא"ש פ"ג סכ"ה. רמב"ם פ"ז ה"ח. מור ושילע סכ"ב. לבוש סכ"ב וראה גם לקמן סי' ת"ב ס"ב (לענין שאר המינים).

רג גמרא [בריתא] ל"ב ב ר"ן בגמרא שם ד"ה מנני ומבדיל.

רד לשון הגמרא מנתיב מנב. א (לענין לולב). הנבא כר"ף (פו, סע"א).

רה משנה שם כרבי יהודה. ר"ף ורא"ש שם. רמב"ם שם. מור ושילע שם.

קעח רש"י שם ד"ה כבוש. ר"ן שם ד"ה תניא. רבנו ירוחם נתיב ח' ח"ג (נפ, ג). מור ושילע ספ"י.

קעט ח"א סי' (תעג) [תחם] ס"ק בת. ובדלעיל סי' תעג סכ"ט ש"ג.

קפ סימן זה בשע"ך לא הניח לדינו, וראה שילע שם ס"א ש"ך ס"ב. לעיל סי' תמו סכ"ט ש"ג.

קפא גמרא [בריתא] ל"א א. מור ושילע ספ"י.

קפב רש"י ל"ג ר"ע ב"ה מנומר. ובדלעיל ס"ט, וסי' תרמו ס"ב, ש"ג.

קפג רשב"א ל"ה ב ד"ה דה"ל כמנומר.

קפד ראב"ד בתמים העים סי' רל. רשב"א שם. ר"ן (ו, ב) ד"ה אבל. וראה לעיל ספ"י (לענין נקלף).

קפה ראה ארבעת המינים (וינר) ע' ר.

קפו רא"ש פ"ג סי' כב. מור ושילע ספ"י.

קפז לעיל סי' ס"ב.

קפח משנה ל"ד ב ובאוקמתא דרבא ל"א א – לפודש הרי"ף שם י"ב. רמב"ם פ"ח ה"ח. שו"ע ס"ג. אליה וזמא ס"ק א (שכן עיקר).

קפט לבוש שם.

קצ גמרא [בריתא] ל"א א ורש"י ד"ה ככדור. מור ושילע ס"ה.

קצא לבוש ס"ה.

הלכות לולב תרמ"ג

שנ

עין שיהא פרי גמורין ואפילו אם אתרוג זה לא היה גדל יותר אף אם לא היו קוצצים אותו מן האילן מכל מקום כיון שבגמור גדולו אין בו כביצה אין זה פרי חשוב אבל אם יש בו כביצה הרי הוא כשר אע"פ שהוא בוסרין דהיינו שלא נגמר גדולו שהיה גדול יותר אם לא היו קוצצים אותו מ"מ כיון שיש הרבה אתרוגים שאינן גדילין יותר ממנו הרי זה פרי חשוב ונקרא גמור פריד;

ל כמה דברים אמורים ר"א כשמראוהו ירוק כעין כרכום י"ב (שקרוין גע"לר"י) כדרך כל האתרוגים שנגמרו פרים או אפילו שאין כולו ירוק ככרכום שבמקצתו התחיל להוריק ככרכום י"ד שהוא סימן שנגמר פריו וסופו להוריק כולו בתלוש כשישהו אותו זמן מרובה י"ט אבל אתרוגים הבאים לפנינו כשהן עדיין ירוקין כעשבי השרה (שקרוין גע"לר"י) י"ט יש לחוש שמא עדיין לא נגמרו פריים י"י ולכך אין ירוקין ככרכום ומ"מ אם הם גדולים הרבה בענין שידוע וכו'ור לנו שנגמרו פרים וסופן להוריק ככרכום בתלוש מותר ליקח אותן ולצאת בהן ידי חובה אפילו כשהן ירוקין י"י ומכל מקום כבר נהגו שלא לסמוך על בקיאות זו ואין לוקחין אלא אם כן התחילו להוריק קצת כעין כרכום י"ט;

לא אתרוג המורכב י"ב דהיינו שהרכיבו ענף מאילן אחר לתוך אילן האתרוג י"ב וגדל מהן מין הדומה לאתרוג פסול שזה אינו אתרוג כלל אלא הוא בריה כפני עצמה וארבעה סימנים יש להבחין בין האתרוג המורכב מלימוני" לאתרוג האחד כי המורכב הוא חלק ולהאתרוג יש בלימות קטנות בכל גופו וקצת גובה להן השני המורכב עוקצו שהוא תלוי בו באילן הוא בולט ועוקין האתרוג שוקע השלישי כי תוך של המורכב דהיינו הגוף הוא רחב ומוהל שלו ר"ב והקליפה התיכונה דהיינו קליפה העבה שבאתרוג י"ב היא אינה עבה כל כך במורכב כמו באתרוג שהקליפה עבה מאוד ותוך שלו קצר ואין בו מוהל רב י"ב הרביעי שבאתרוג הגרעינין שבתוכו זקופים לאורך ובמורכב הגרעינין הן מושכבין לרחביה י"ב;

(שכשיהיו עינים שיהיו למראה אתרוג כשר גם כשהוא בירקות) מ"א ומ"ו שם. ח"א ס"ק כד (שהוא כשלא נגמר גדולו דהיינו בירוק ככרתי).
רי"ט ח"א ס"ק כג, ע"פ המהר"ל ז"ל א"ה רבה ס"ק ל. וראה ספר המנהגים – ח"ב י"ד ע" 65: מראה האתרוג צ"ל גע"ל (במראה שנתה).
רב תשובת הר"י אדוואו בשם אביו, בש"ת ח"א ס"ב קבו (שלא לצאת בהם אפילו ע"י הדחק). תשובת הנה"א שם ס"ב ק"ו (לא נקרא אתרוג). ח"א ס"ק כג (לא מקרי אתרוג כלל). מ"ו ס"ק ג. וראה גם לקמן ס"ב תרמ"ט סכ"ג. וראה הר"י מפאדוואו שם (שהיו מברכין על אתרוגים מנחת פאליי, שהיא קלבריה. ראה קובץ יגדיל תורה ג'. לא ע"י שג"י) ס' המנהגים – ח"ב י"ד ע" 65. ש"ת מנחת ח"ב י"ד. אצ"ר מנחת ח"ב י"ד (תשרי ע"י עה"ר י"ב).
רב"א ראה ש"ת צמח צדק א"ח ס"ב סד (שכ"ה גם כשהרכיבו ענף מאילן אתרוג לתוך אילן אחר). גדיל תורה (ג'ו). לא ע"י שג"א (שבת אין הסמינים מועילים). לא ע"י ק"ח.
רב"ב ראה לעיל ס"ב וש"י.
רב"ג הר"י מפאדוואו שם. מ"א שם.
רב"ד עולת שבת ריש הסומן. מ"א שם.

רו נגרא לא, ב (לא נגר פורא). לבוש שם.
רז תוס' לא, ב ד"ה שיעור. לבוש שם. וראה לקמן ס"ה תרמ"ט ס"ח (שהו שיעור אתרוג אף בנח"ס). וש"נ.
רח ברייתא לו, א בתרומים. רנ"ב ס"ח ה"ח. מור וש"ע שם.
רט תוס' לא, ב לבוש שם.
רי תוס' שם. ר"ש שם.
ריא ממשניות ח"א ס"ק כד (שפסול ירוק ככרתי הוא רק כלא נגמר גדולו, ומדלקמן).
רי"ב הנקרא אפרי"ן, כדלעיל ס"ו תמו סכ"א. וראה ש"ע י"ד ס"ה ח"א.
רי"ג וראה לקמן ס"ב קפ"ח ס"ק ד.
ריד מהר"י ז"ל אתרוג (ע"י שג"א). מ"א ס"ק כג. מ"ו ס"ק ס"ק י"ח.
רטו מ"א שם.
רט"ז משהנה לר, ב (בכרתי) וכו' יהודה. ר"ש פ"ג סכ"א (דומה לעששבים). מור וש"ע סכ"א. וראה חידושי צ"צ (ע"י ב).
ריז נגרא לא, ב. לבוש סכ"א.
ריח תוס' לא, ב ד"ה הירוק (שכיון שהזרעים למראה אתרוגים דהיינו נגמרו פרים). ד"ש שם. רבנו ירוחם תוכי ח"ו (גמ' ד). מור וש"ע שם. לבוש סכ"א